Funded by
the European Union

Uniwersytet SWPS

Значення антидискримінаційного права ЄС

Джерела права ЄС про рівність

Академія європейського права, Трір – тренінг у Любліні

Проф. Адам Боднар, Університет SWPS у Варшаві

17 вересня 2026 року

Багаторівнева система захисту від дискримінації

Національна конституція
та внутрішнє законодавство

Право ЄС (особливо директиви ЄС)

Міжнародні договори з прав людини (наприклад, Європейська конвенція з прав людини)

Національний рівень захисту

- Конституційний захист рівності та недискримінації
- Внутрішнє законодавство під впливом права ЄС через імплементацію директив ЄС та судову практику Суду ЄС
- Вплив міжнародного права:
  - Іноді ширший захист (наприклад, боротьба з домашнім насильством, захист осіб з інвалідністю)
  - Доповнення національної системи захисту
- Вплив судової практики Суду ЄС та ЄСПЛ
- Роль інституцій омбудсмена та органів із питань рівності у формуванні стандартів

Право ЄС – розвиток антидискримінаційного захисту

- Договір про Європейський Союз – заборона дискримінації за ознакою статі: важлива умова функціонування Єдиного ринку та вільного пересування працівників; широка судова практика Суду ЄС (наприклад, C-43/75, *Defrenne проти Sabena*)
- Амстердамський договір – стаття 19 ДФЄС – нові підстави для захисту від дискримінації
  - «[…] Рада, діючи одноголосно відповідно до спеціальної законодавчої процедури та після отримання згоди Європейського Парламенту, може вживати належних заходів для боротьби з дискримінацією за ознакою **статі, расового або етнічного походження, релігії або переконань, інвалідності, віку чи сексуальної орієнтації**».
- Захист громадян ЄС (громадян держав-членів) від дискримінації за ознакою їхнього громадянства
- Вплив Хартії основних прав ЄС (статті 20 та 21 Хартії): обмежена сфера застосування Хартії

Вторинне законодавство ЄС

- Різні аспекти дискримінації за ознакою статі у сфері зайнятості та надання послуг (2006/54, 2004/113, 2010/41, 97/7 та 92/85)
- Директива про рівне ставлення незалежно від расового чи етнічного походження (2000/43) та Рамкова директива про рівне ставлення у сфері зайнятості (2000/78)
- Директиви, що посилюють рівні можливості для чоловіків та жінок:
  - Директива про баланс між роботою та особистим життям (2019/1158)
  - Директива про рівну оплату праці (2023/970)
  - Директива про присутність жінок у радах директорів (2022/2381)
- Директиви щодо незалежності органів із питань рівності (2024/1499 та 2024/1500)

Хартія та законодавство ЄС – приклад антидискримінаційного законодавства

- Стаття 19 ДФЄС – компетенція ЄС ухвалювати антидискримінаційне законодавство та політики – окремі захищені ознаки дискримінації у порівнянні з формулюванням Хартії (особливо частина 1 статті 21):
  - *«Будь-яка дискримінація за будь-якою ознакою, такою як стать, раса, колір шкіри, етнічне або соціальне походження, генетичні характеристики, мова, релігія або переконання, політичні або будь-які інші погляди, належність до національної меншини, майновий стан, народження, інвалідність, вік або сексуальна орієнтація, забороняється».*
- Статті 20, 21, 22 та 1 Хартії – «конституційні» положення про недискримінацію та рівність у Хартії
  - перевірка законодавства (наприклад, C-528/13, *Léger*, ситуація щодо донорства крові)
  - посилення антидискримінаційного законодавства ЄС
  - тлумачення у світлі міжнародних договорів, ратифікованих Європейським Союзом
  - потенційна горизонтальна дія Хартії, C-414/16, *Egenberger*

Рівність та інша законодавча діяльність ЄС

- Принципи рівності та недискримінації можуть включатися до інших законодавчих актів, що ухвалюються на рівні ЄС
- Суд ЄС може тлумачити їх та перевіряти, чи дотримуються цінності та загальні принципи ЄС:
- Серед прикладів:
  - Директива про права жертв злочинів (2012/29)
  - Загальний регламент про захист даних («GDPR») (2016/679)
  - Акт про цифрові послуги (2022/2065) – наприклад, захист від мови ворожнечі на платформах соціальних мереж
  - Акт про штучний інтелект («AI Act») (2024/1689)
  - Директива про роботу на платформах (2024/2831)
  - Директива про доступність (2019/882)
  - Директива про захист викривачів (2019/1937)
  - Регламент про режим обумовленості (2020/2092) – важливий інструмент для перевірки дотримання державами-членами ЄС базових стандартів права ЄС

Чого бракує в праві ЄС?

- Захист від мови ворожнечі: обмежений відсутністю відповідної договірної компетенції (будь ласка, порівняйте: судова практика ЄСПЛ, зокрема *Vejdeland проти Швеції*)
- Обмежений перелік захищених ознак згідно зі статтею 19 ДФЄС
  - порівняйте статтю 21 Хартії ЄС зі статтею 14 ЄКПЛ
- Відсутність всеосяжної горизонтальної антидискримінаційної директиви (чинні директиви охоплюють лише окремі сфери суспільного життя)
- Хартія ЄС застосовується до інституцій та органів ЄС, а також до держав-членів під час імплементації права ЄС – вона не може тлумачитися як компетенція для нової законодавчої діяльності
- Прогалина в імплементації: окремі держави-члени не виявляють готовності повною мірою імплементувати право ЄС (або роблять це поверхово)

	Расове або етнічне походження	Стать	Релігія або переконання	Інвалідність	Вік	Сексуальна орієнтація
Зайнятість, умови праці, професійний розвиток	**x**	**x**	**x**	**x**	**x**	**x**
Соціальний захист, включаючи охорону здоров'я	**x**					
Соціальні пільги	**x**	**x**				
Освіта	**x**					
Доступ до товарів і послуг	**x**	**x**				

Розвиток деяких концепцій у судовій практиці – приклади

- *C-144/04 Mangold та C-555/07 Kücükdeveci* – принцип недискримінації за віком як загальний принцип права ЄС
- *C-267/12 Hay* – рівність прав працівників у цивільних одностатевих партнерствах у порівнянні з подружніми парами; див. також *C-267/06, Tadao Maruko*
- співвідношення тривалого захворювання та інвалідності, *C-335/11 Jette Ring проти Dansk almennyttigt Boligselskab DAB та C-337/11 Lone Skouboe Werge проти Pro Display A/S*
- тягар доказування у справах про дискримінацію, процесуальна легітимація (standing), гомофобні висловлювання бенефіціара футбольного клубу, *наприклад, C-81/12, Asociaţia ACCEPT, C-507/18, NH проти Associazione Avvocatura per i diritti LGBTI*
- вжиття ефективних та практичних заходів роботодавцями у державах-членах щодо працівників з інвалідністю, *C-312/11, Комісія проти Італії*
- ожиріння як інвалідність – *C-354/13, Kaltoft*
- дискримінація за асоціацією – *C-303/06, Coleman*
- граничний вік для прийняття на службу до поліції, *C-416/13, Vital Pérez проти Ayuntamiento de Oviedo*
- житлові права та недискримінація за расовим та етнічним походженням, *C-303/21, Данські житлові справи*
- концепція розумного пристосування, *C-485/20, HR Rail*

Право ЄС про рівність та міжнародні договори з прав людини

- Європейський Союз є стороною певних міжнародних договорів з прав людини
  - Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція)
  - Конвенція про права осіб з інвалідністю
- Ратифікація Європейським Союзом міжнародних конвенцій із прав людини впливає на його власну практику, законодавство та тлумачення прав
- ЄС не приєднався до Європейської конвенції з прав людини
- Але: ЄКПЛ є обов’язковою для держав-членів ЄС (як і для інших держав Ради Європи)
- ЄСПЛ відіграє важливу роль у тлумаченні та роз’ясненні певних концепцій, пов’язаних з антидискримінаційним правом

Значення судової практики Суду ЄС

- Суд ЄС роз’яснює, як повинні застосовуватися ключові концепції – преюдиційні запити від національних судів є важливим рушієм правового розвитку
- Суд ЄС розвиває та розширює зміст антидискримінаційних концепцій
- Визнає нові категорії (наприклад, дискримінацію за асоціацією або дискримінацію за припущенням)
- Нові концепції, розроблені Судом ЄС, можуть впливати на національне законодавство
- Судова практика щодо громадянства ЄС також сприяла розвитку захисту, зокрема для ЛГБТ+ осіб
- Суд ЄС роз’яснює зв’язок між:
  - антидискримінаційним правом ЄС у вторинному законодавстві
  - захистом загальних принципів права ЄС
  - Захистом цінностей ЄС (стаття 2 ДЄС)

Вплив громадянства ЄС на захист рівності

- Захист громадян ЄС на рівні договорів ЄС (широка практика Суду ЄС)
- Загальна концепція громадян ЄС (громадян держав-членів ЄС) – вони мають користуватися рівним ставленням в інших державах-членах і не зазнавати обмежень у здійсненні свого права на вільне пересування
- Свобода пересування громадян ЄС, які перебувають в одностатевих стосунках
  - C-673/16, *Coman*
- Свідоцтва про одностатевий шлюб та їх транскрипція в інших державах-членах ЄС, C-713/23, *Wojewoda Mazowiecki*
- Визнання прав трансгендерних осіб, *C-43/24, Šipova*

Комісія проти Угорщини – цінності ЄС як нове джерело тлумачення

- C-769/22, *Комісія проти Угорщини*, рішення від 21 квітня 2026 року
- Неправомірне законодавство в Угорщині щодо ЛГБТ+ людей; численні держави-члени ЄС, що приєдналися до справи, ініційованої Комісією
- Знаменне узагальнення права ЄС щодо рівності та недискримінації
- Суд ЄС має право перевіряти законодавство держав-членів ЄС на відповідність цінностям, закріпленим у статті 2 ДЄС
  - *«стигматизація та маргіналізація, що є рівнозначними встановленню, підтриманню або посиленню соціальної „невидимості“ деяких членів суспільства, суперечать цінностям поваги до людської гідності, рівності та поваги до прав людини, включаючи права осіб, які належать до меншин, як зазначено у статті 2 ДЄС».*

Практичне застосування антидискримінаційного права

- Знання вторинного законодавства ЄС та відповідної судової практики
- Ефективне застосування антидискримінаційних норм у судовій практиці
- Використання практичних посібників та допоміжних матеріалів
  - наприклад, Посібник Агентства ЄС з основних прав та Європейського суду з прав людини (доступний різними мовами) https://fra.europa.eu/en/publication/2018/handbook-european-non-discrimination-law-2018-edition
- Важлива роль неурядових організацій, органів із питань рівності та інституцій омбудсмена
  - Наприклад, публікації Equinet: https://equineteurope.org/publication-depository
- Ефективний захист залежить не лише від правових норм, а й від їх практичного впровадження

Висновки

- Антидискримінаційний захист за своєю суттю є багаторівневим
- Національне право, право ЄС та міжнародне право взаємодіють і доповнюють одне одного
- Законодавство ЄС значно розширилося, проте залишаються важливі прогалини
- Судова практика Суду ЄС та ЄСПЛ відіграє провідну роль у розвитку змісту та сфери застосування рівності
- Дієве правозастосування залишається визначальним для ефективного захисту
- Багато залежить від суддів: нещодавня польська справа щодо транскрипції одностатевого шлюбу є чудовим прикладом ролі судової влади

Дякую за увагу

Twitter: @adbodnar
abodnar@swps.edu.pl